

# Vattenornet gav staden ett lyft



● **Strenghergs klocka** är egentligen ett vattentorn som byggdes i samband med att tobaksfabriken förstördes år 1909. Klockan och den underliggande cisternen är stadens första vattentorn. Det nuvarande vattentornet började byggas på 1920-talet.

Jakobstad har varit omgivet av vatten som man har kunnat använda till tvätt, bad och för boskap, men tillgången till dricksvatten har varit begränsad och ofta av sämre kvalitet. I Jakobstad fick invånarna ända till början av 1900-talet hämta sitt dricksvatten ur brunnar. I de flesta kvarter fanns privata brunnar, men också staden försökte erbjuda sina invånare vatten med ett antal allmänna brunnar, bland annat på torget. Efter branden 1835 och den påföljande nyregleringen av stadens centrum hamnade många brunnar, som tidigare befunnit sig inne på tomterna, ute på de nydragna gatorna. På det nerbrunna området mellan Kanalesplanen, nuvarande gågatan, och Trädgårdsgatan fanns det sammanlagt 35 brunnar.

De allmänna brunnarna fick ofta sina namn efter var de var placerade eller efter ägarens namn. Källbrunnen fanns på nuvarande Brunnsgatan, där tidigare Källands åkern fanns. Brunnen fick senare ge namn åt gatan. Wikmans brunns fanns i närheten av kyrkan.

Vid sekelskiftet 1900 förbättrades ett antal av de offentliga brunnarna genom att staden bekostade boringar ner i berggrunden till ett djup av 80-120 meter. Brunnen vid Alexanderstorgets fick ett borrhål som sträckte sig mer än 100 meter ner i berggrunden. Jakobstads bryggeris brunns fick också djupare borrhål. Användningen av stadens brunnar reglerades genom uthyrning av nycklar till brunnsapparats lös. Verksamhet, industrier och manufakturier, som krävde en löpande tillgång på vatten samlades i området där det fanns en rikligare tillgång på vatten. En sådan plats var stadens västra centrum där den gamla stadsfjärden fanns och där Lappfjärdskanalen grävdes. Här fanns flera garverier och färgrier. Färgarmästare Osterberg hade byggt sitt färgeri ovan på en bäck och fick därigenom tillgång till rinnande vatten.

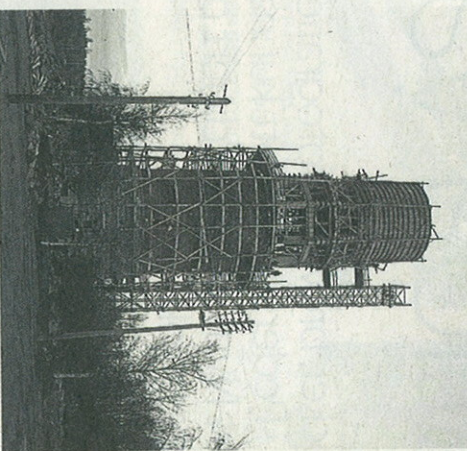
Längs kanalen, nuvarande Peders-esplanaden, uppförde stadsborna sina bad- och tvättstugor och gatans namn var tidigare Badhusvägen. Ännu på 1930-talet gick invånarna på Södermalms ner till kanalen för att sköta större tvättar eller så gick man ner till Gamla hamnviken för att sköta sin byk.

Vattentillgången var inte bara viktig för hushållen utan lika viktig var den för brandskyddet. Före branden 1835 fanns stadens spruthus vid korsningen av Storgatan och Kanalgatan (gågatan) intill Stadssundet. Platsen var naturligtvis central, men här fanns också tillgång till vatten. Breddvid spruthuset stod stadens våghus.

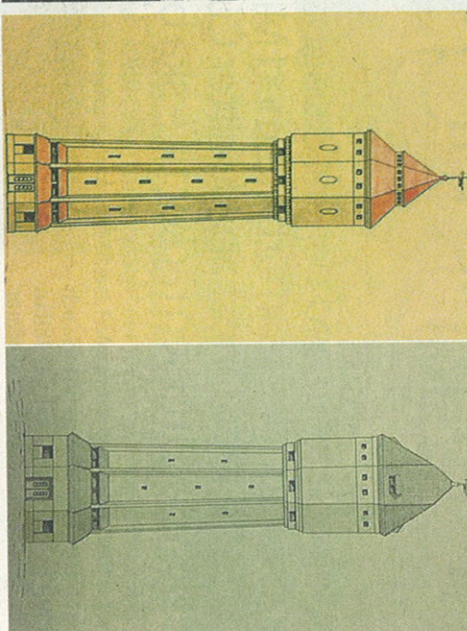
**DEN FÖRSTA** egentliga vattenledning, en fick Jakobstad vid byggandet av Elektricitetsverket år 1900. Det var elektricitetsverket ångmaskin som behövde vatten. Ångmaskinen drog generatorn, som i sin tur skulle ge elström åt gatubelysningen och för stadens skolor. Ångmaskinens kylvatten blev varmvatten, som i sin tur kunde användas i stadsbastun för bad och tvätt. Vattentledningen drogs från Permofladan, öster om



Ingenjör Bernhard Gagneur demonstrerar vattenörelser.



Vattentornet under byggnad 1929.



Ingenjör Gagneurs förslag till vattentorn 1913. Det var viktigt att tornen skulle vara försedda med utkikspplatser.

staden, till dagens Energiwerk. Jakobstad expanderade i början av 1900-talet tack vare utbyggnaden av våra fabriker: framför allt Strenghergs tobaksfabrik, Jakobstads mekaniska verkstad och sågarna i hamnen.

Stadens invånarantal nästan tredubblades under 1900-talets första decennier. I staden rådde en stor bostadsbrist och trångbodheten var stor. För att lösa en del av bostadsbristen byggdes de första våningshusen, Frams 1908, Huoviniens hus 1910, och staden växer ut över sina gamla gränser.

**FÖR ATT** lösa vattentillgången söker man interna lösningar. Framska våningshuset, som blev klart 1909, får egen vattenledning. Vatten pumpas upp till en reservoar på vinden i läghärfån leds vattner till husets lägenheter. Jakobstads mekaniska verkstad (Wärtsilä) löser in byggnaden för sina ansatta och byggnaden förses med fabrikkens egna tillverkade pumpar, badkar, tvättavloar och så småningom tvättmaskiner. Grävattentorn ut till en septiktank nergrävd under gårdsplatan.

Strenghergs tobaksfabrik expanderar och blir en av Finlands största industrier med som mest 1600 anställda. Vid utbyggnaden vid sekelskiftet 1900 tar man i bruk vattenklosetter och tvättrum med rinnande vatten. I vissa utrymmen hade man också tillgång till rinnande varmvatten. Redan år 1889 hade man installerat elektricitet, som den första i staden.

**ÅR 1909** bygger man ut tobaksfabriken ytterligare och nu är behovet av vatten stort eftersom vatten också behövs i själva produktionen. För att tillgodose fabrikkens vattenbehov bygger man ett integrerat vattenlednings- och avloppssystem med ett eget vattentorn. Man kan säga att Jakobstad fick sitt första vattentorn 1909. Ovanpå vattentornet byggde man en stor klotformad klocka. Det är alltså frågan om Strenghergs klocktorn, som egentligen är ett vattentorn. Byggnaden planerades av den dansk-svenska arkitekten Torben Grut och med var också den lokala byggmästaren K. J. Ahlskog. För de omfattande betongarbetena anlitrades Skånska cement (Idag Skanska) som gjöt den 50 000 liter stora vattenreservoaren.

För att tillvarata regnvatten gjordes

den den nya fabrikkens tak till stora vattensamlare (Bassänger) och härifrån leddes vattnet genom rör ner till en stor uppsamlingsbassäng under gårdsplatan. För att inte vattentören från taken skulle frysa, försägs de viktigaste vattentörnen med varmvattensrör. Från uppsamlingsbassängen pumpades vatten upp i klocktornets reservoar och härifrån leddes vattnet ut i fabriken. Vattentorsvoaren i Strenghergs klocktorn finns fortfarande kvar.

**DET BLEV** nu också dags för staden att börja planera för sina egna invånarnas vattenförsörjning. År 1913 avsätter staden en summa pengar för planering av ett vattenledningsystem för staden.

Ingenjören Bernhard Gagneur erbjuder sig att göra ett förslag till vattenledning för Jakobstad. Stadsfullmäktige godtog erbjudandet och i juli 1913 presenterar han förslaget och en räkning för planeringen. Räkningen var betydligt större än vad man hade tänkt sig. Stadsfullmäktige ansåg sig inte kompetent att behandla ärendet, så man tillsatte en specialkommitté, som fick namnet Vattenledningskommittén. Till medlemmar i kommittén valdes ingenjör Ernst Saxén, stadsingenjör Alarik Ahlström, C. Östman, stadsläkaren C.M. Hohenhal och tullmästaren R. Stenberg.

Gagneur föreslog att Kråkholms-skogen skulle bli vattentäkt med pumppluss och ett vattentorn skulle byggas i Strenghergsbacken bredvid Realläroverket, nästan mitt emot Strenghergs klocktorn. Gagneurs förslag godkändes inte utan man började spekulera i andra möjligheter. Vattenledningskommittén tog år 1914 kontakt med Allmänna Ingenjörbyrån (Idag YTT) i Helsingfors för provborrningar efter vatten vid Sandåsen söder om staden. Man konstaterade att här fanns tillräckligt med vatten för Jakobstads behov. Ett inbördes- och ett värdslutrigt kom emellan så förverkligandet av planen ska skötas på framtiden.

I mitten av 1920-talet återupptas vattenledningsplanerna och den 14.09.1927 godkändes YTT:s anbud om byggande av en pumpstation vid Sandåsen och en vattenledning till staden, i första hand till Elektricitetsverket. Brandstationen och allmänheten i de stadsdelen.

Pumpstationen var i gång vissa ti-

## Lars Eifel Sonck

- Föddes 1870 i Kälviå) och dog 1956 i Helsingfors.
- Han blev professor 1921 och tituleras i stadens handlingar ofta som professor Sonck.
- Han växte upp på Åland där hans far var präst. Då han var 23 år vann han planeringstävlingen för Milkälskyrkan i Åbo.
- Lars Sonck hör till en av 1900-talets mest kända arkitekter i Finland.

der på dagen, då fabrikkerna kunde fylla sina reservoarer och privata hämta sitt vatten vid olika vattensposten. Vattnet var ofta rostigt till en början eftersom det stod stilla i ledningarna under många timmar per dygn. Man sökte kontinuerligt nya vattenservoyer, Sandsunds- och Kråkholmsfjärdarna sågs som alternativ. Utbyggnaden av vattenledningsystemet fortsatte hela tiden och snart blev det problem med vattenförsörjningen då det var svårt att upprätthålla trycket i ledningssystemet utan ett vattentorn.

Vattentorn fanns nu redan i Finland. Det första egentliga vattentornet byggdes i Hangö 1910 (men hur är det nu med Strenghergs vattentorn från 1909). Vasa och S:t Michel fick sina torn 1915, visst fanns det vattenservovoarer placerade högt i terrängen, som fungerade som vattentorn före 1910.

**I MARS** 1928 kommer Vattenledningskommittén i alla fall till den slutsatsen att ett vattentorn med det snaraste måste byggas. Kommittén hade redan utan att höra varken drätselkammaren (stadsstyrelsen) eller fullmäktige, begärt en preliminär offert av två arkitekter. Av de två anbuden fastnade man för arkitekt Lars Soncks förslag. Soncks kostnadsanbud löd på 1 392 000 mk. Också AIB YTT hade kommit med räkningar och ett förslag som var förmånligare. Förslaget var undertecknat av chefen för YTT Ragnar Kreiger.

Drätselkammaren och stadsfullmäktige godkände vattenkommitténs och Lars Soncks förslag med kravet att vattentornet skulle stå klart före 1 november 1929. Men planeringen drog ut på tiden först

i maj 1930 har man fått in offerterna för själva byggandet, som gick till AIB YTT.

Vattentornen har också använts till annat än till deras egentliga funktioner. Då man planerade Jakobstads vattentorn fanns det planer på att inrymma stadens poliskammare här. Av detta blev intet. Ett krav som man ställde var också att vattentornet skulle kunna fungera som ett utkikstorn såsom har varit vanligt också på andra orter. Nyckeln till tornet kunde man hämta från polisen i rådhuset. Och besökarna lämnade naturligtvis sina signaturer (namnteckningar) i tornet. Tornet har också varit populärt för fotografer för att få en vy över stadens centrum och omgivningar.

Man såg möjligheten att använda vattentornet som en flygfyr. Då hade man i tankarna Kaubava flygfält som byggdes under denna tid.

En speciell betydelse fick vattentornet under krigens på 40-talet då man här inrättade en luftbevakningsstation. Bevakningen sköttes i huvudsak av lottor. Härifrån skulle man larma stadens militära ledning som fanns i brandkårshuset, som sedan skulle ge luftalarm.

**UNDER 1960-TALET** ville många av invånarna på Södermalms och i stadens centrum få en bättre mottagning av TV-signalerna från Sverige. Ett centralt antennbolag bildades och man fick tillstånd att sätta sin centralantenn på vattentornet. Härifrån drogs ett kabelnät ut över Södermalms och centrum. Senare kopplades andra stadsdelar till nätverket. År 1972 startade man, som första bolag i Finland, kabel-TV verksamhet över nätverket. Antennbolaget köptes 1984 in av Jakobstadsmejlens Telefonab och på så vis kom telefonbolaget in i distribution av TV-signalerna över nätverket, vilket JNT fortfarande gör.

Vattentornet har i Jakobstad blivit en viktig del av stadens silhett. Det har varit de höga byggnaderna som fått symbolisera en ort. För Jakobstads del var dessa: Strenghergs klocka, stadskyrkans klockstapel, Pedersöre kyrka, fabrikkonstruktörens och vattentornet. Man kan säga att vattentornet inte bara har haft en teknisk funktion utan det är en viktig symbol för Jakobstad och för Jakobstadbornas identitet.

Guy Björklund